

Отримано: 10 березня 2018 р.

Прорецензовано: 15 березня 2018 р.

Прийнято до друку: 19 березня 2018 р.

e-mail: natussiam@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2018-1(69)/2-3-5

Магас Н. М. Метафоризація розуміння в українській та англійській мовах. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог : Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 1(69), ч. 2, березень. С. 3–5.

УДК 811.161.2'367+373.2

Магас Наталія Мирославівна,

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ

МЕТАФОРИЗАЦІЯ РОЗУМІННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

У статті метафоризацію розуміння розглянуто з позицій пропозиційної моделі метафор, досліджено механізми утворення нових значень. Погляд на ментальні метафори як на вмістилище основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу носіїв мови, які беруть участь у процесах концептуалізації, у творенні національної картини світу, надав можливість побачити реальність під іншим кутом. Дослідивши особливості метафоричної репрезентації розуміння в українській та англійській мовах у зрівняльному аспекті, окреслено спільні та відмінні риси національного характеру носіїв цих мов.

Метафорична експлікація розуміння репрезентує парадигматичні й синтаксичні зв'язки лексичної семантики української та англійської мов. Логічний і функціональний аналіз особливостей організації пропозиційних метафор цього типу ґрунтується на їхній предикативній природі з позицій семантичної теорії.

Ключові слова: пропозиція, предикат, метафора, смисл, ментальна діяльність.

Магас Наталія Мирославівна,

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, г. Івано-Франківськ

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ПОНИМАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ТА АНГЛІЙСЬКОМУ ЯЗЫКАХ

В статті метафоризацію розуміння розглянуто з позицій пропозиційної моделі метафор, досліджено механізми утворення нових значень. Погляд на ментальні метафори як на вмістилище основних понять, традиційних для народної психології, ментального світу носіїв мови, які беруть участь у процесах концептуалізації, у творенні національної картини світу, надав можливість побачити реальність під іншим кутом. Дослідивши особливості метафоричної репрезентації розуміння в українській та англійській мовах у зрівняльному аспекті, окреслено спільні та відмінні риси національного характеру носіїв цих мов.

Метафорична експлікація розуміння репрезентує парадигматичні й синтаксичні зв'язки лексичної семантики української та англійської мов. Логічний і функціональний аналіз особливостей організації пропозиційних метафор цього типу ґрунтується на їхній предикативній природі з позицій семантичної теорії.

Ключевые слова: пропозиция, предикат, метафора, смысл, ментальная деятельность.

Natalia Magas,

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk

METAFORIZATION OF UNDERSTANDING IN THE UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES

In the article, the metaphorization of understanding is observed from the standpoint of the propositional model of metaphor, the ways of new meaning formation are described. A look at the mental metaphors as a receptacle of the basic concepts of traditional folk psychology, the mental world of native speakers involved in the processes of conceptualization, in the creation of the national picture of the world, gave an opportunity to see reality at a different angle. Having examined the peculiarities of the metaphorical representation of understanding in the Ukrainian and English languages in a comparative aspect, the common and distinctive features of the national character of these languages native speakers are outlined.

The semantics of metaphors denoting mental activity of understanding in the structure of utterances in the Ukrainian and English languages is analyzed.

The main features of mental models of understanding leading concept into paradigmatic and syntagmatic connections of Ukrainian and English vocabulary are examined in the article. Both logical and functional analysis of the correlation specificity in mental models with predicates of this type are based on their predicative nature in the light of semantic theory.

Key words: predicate, mental models, semantic components, subject, object.

У дослідженні метафори превалює вивчення мовленнєвої діяльності, що звернута до мислення, пізнання, свідомості, концептуальних систем і, зрештою, до моделювання штучного інтелекту. В метафорі вбачають ключ до розуміння основ мислення і процесів створення універсального образу [1, с. 5].

Метафора – це не властивість мови, а властивість нашої концептуальної системи [8, с. 4].

Національно-мовна картина світу тією чи тією мірою «спроєктована» на всі рівні мовної системи, однак розбіжності між відтворенням дійсності у різних мовах особливо помітні в лексиці [5, с. 30]. Багато метафор яскраво виявляють свою особливість, оновлюють словник, художньо вмотивовують перенесення дій та ознак з одних об'єктів на інші. Проте від частого вживання значна частина їх втратила вмотивованість, узвичаїлась у потоці мовлення, вже не усвідомлюється як образний засіб. Однак ці «стерті» метафори за уважного розгляду виявляють свою внутрішню красу й неповторність; саме вони відтворюють мовну картину світу як фіксовану, таку, що увійшла у свідомість народу – носія мови. В таких метафорах відбивається спосіб мислення, особливості національної ментальності, світорозуміння [5, с. 112]. Віддзеркалюючи ментальність і духовність метафори маніфестують риси національного характеру, умонастрої народу, а тому саме їх лінгвістичний аналіз дає можливість відтворити реальний портрет особи як носія мови. На підтвердження підтримки цієї ідеї російський лінгвіст

та співавтор «Словника російських політичних метафор» А.М. Баранов перефразував відому приказку: «Скажи мені, які метафори ти вживаєш – і я скажу тобі, хто ти» [2, с. 36].

Метафора є не тільки засобом виразу, але й важливим знаряддям мислення. Вона відкриває «епістемічний доступ» до поняття [1, с. 10]. На думку Дж. Лакоффа та М. Джонсона, метафора не обмежується лише однією сферою мови: процеси мислення метафоричні [9, с. 454]. Отже, метафоричність ментальних операцій умотивована, з одного боку, загальнолінгвістичною тенденцією розвитку науки про мову, а з другого – метафоричністю мислення, що підтверджує актуальність даного дослідження.

У дослідженні зосередимо увагу на розгляді особливостей метафоричної репрезентації розуміння в українській та англійській мовах у зівставному аспекті, що допоможе окреслити спільні та відмінні риси національного характеру носіїв цих мов. Національний характер потрактуємо як специфічне поєднання стійких особистісних рис конкретного етносу чи домінуючі в суспільстві цінності та настанови, що є частиною ментальності як інтегральної характеристики психологічних, політичних, релігійних та інших особливостей людей, які належать до певної культури [7, с. 202]. Саме через лінгвістичний опис метафоризації розуміння у кожній з мов наблизимося до опису ментальності як своєрідного «коду нації», цілісного духовного утворення, що складається протягом століть [7, с. 202].

Розуміння, його внутрішня структура, механізми і вияви здавна цікавили філософів, логіків, психологів та лінгвістів. Відмінність підходів пов'язана з визначенням того, що лежить в основі розуміння і як проходить цей складний процес, а також з виокремленням різних типів розуміння.

Механізмам розуміння та уживання предиката *розуміти* присвячена стаття М.А. Дмитровської, в якій виділяються три види розуміння: 1) розуміння як пропозиційне досягнення; 2) розуміння як роз'яснення; 3) розуміння як пояснення [4, с. 102-103].

В основі тлумачень різних значень дієслова *розуміти*, наведених у ВТССУМ [3], можна визначити два основних смисли: *знати* і *вважати*. Слідом за С.П. Лопушанською розглядатимемо семантичну структуру як «єдність взаємодіючих різнорівневих значень, організованих у межах певного слова певним способом відповідно до системи даної мови і закономірностей функціонування цієї системи у мовленні (в тексті), і смислову структуру словоформи, що функціонує в контексті» [6, с. 23].

У дослідженні особливостей семантики предикатів розуміння української та англійської мов використаємо пропозиційну модель метафори, запропоновану А. Мар'янович-Шейн, котра розглядає метафори як пропозиції, абстрактні одиниці логічного чи семантичного аналізу. Пропозиції подібні до «ідей» або «повідомлень», але на відміну від них – більш структуровані. У широкому значенні пропозиції складаються з основного аргументу і його предикації. Вони, висувачи теми або референції в дискурсі, даючи коментарі щодо цих референтів, виступають одиницями однієї прагматичної функції. У вузькому значенні пропозиції співвідносяться з функцією створення коментарів. Так, відношення аргумент-предикат, пресупозиція-пропозиція, тема-коментар розглядаються як єдиний процес створення нового судження [10, с. 3-4].

Пропозиція розглядається нами в широкому значенні як цілісний процес утворення висловлювання, тобто встановлення тем (аргументів) та коментарів (предикатів) стосовно цих тем. Отже, погляд на метафору як пропозицію дає можливість дослідити механізм утворення нових значень.

Описуючи ментальні стани і процеси за допомогою метафор у сучасному англомовному дискурсі автори звертаються до розчленування єдиної думки на дві або й більше частин, формуючи два або й більше образів однієї людини, які хоча і співіснують в одній фізичній оболонці, але не завжди однаково реагують на оточуючий світ. Так, приміром, у висловленні *One part of Mike knows that Sally has left for good* (J. Barnden), *With one part of her bemused and disorientated mind she knew that she must call a halt – right now!* (British National Corpus) суб'єкт Майк зображений через дві особи, одна з яких вбачає у від'їзді Саллі тільки зміни для неї на краще, а інша – не може змиритися з цією думкою. Тобто через метафору виражається внутрішній конфлікт героя, а сам суб'єкт допускає існування двох ментальних просторів, через призму яких він і сприймає навколишній світ.

Метафори розуміння досить різноманітні, в їх основу покладено певні глибинні уявлення, які дають широкі можливості для утворення нових слів та їх переносних значень. Оскільки процес розуміння включає в себе людину і навколишню дійсність, то різні погляди на відносини між людиною і певними фактами породжують різні типи метафор, які в основному пов'язані з: 1) рухом, 2) набуттям істини, 3) світлом, 4) зором, 5) ударом.

Розумова діяльність людини можлива лише в русі і часто не має зовнішніх проявів. Думка людини ні на хвилину не зупиняється, і сама людина завжди прагне нових знань. Залежно від того, хто є активним – суб'єкт чи об'єкт – ситуація розуміння може розглядатися у двох напрямках: 1) як рух людини до істини, як от: *Паралель зі спортом допоможе нам докопатися до кореня цієї проблеми* (М. Шимчишин); *I couldn't put my finger on it, but there was definitely something wrong with this girl* (Brian Levene) і навпаки, 2) як рух істини до людини, приміром: *спадати на думку, осявати і grasp, dawn*.

У мові ментальна діяльність людини представлена як поступальний або раптовий рух до істини, наприклад, *швидко схоплювати думку, дійти розумом, to come to conclusion, to leap to conclusions*.

Отримане у процесі розуміння певне знання інтерпретується як досягнення певної мети, результат попередніх дій суб'єкта, пов'язаних з його рухом у певному просторі, як-от: *Медитативна поезія навпаки намагається сконцентровано діяти до глибин індивідуального сприйняття* (Н. Данилюк), *Видно, слова його дійшли до серця, до душі Петру, розворушили її* (М. Чабанівський), *I reached my North and it had meaning. /Here at the actual pole of my existence / ... I am still alone* (R. Jarrell).

Образи, які породжують метафори на позначення розуміння асоціюється з досягненням суб'єкта певного пункту призначення, і навпаки, нерозуміння чогось – порівнюється з людиною, яка заблудилася у подорожі, приміром, *А ти вже собі дівчину знайшов? – не лютує .. батько, і Гнат губиться в догадках: що це означає?* (М. Стельмах), *It usually involves a witty, stumbling narrator simultaneously charmed and bemused by the foreign nation he encounters* (*The New Yorker*).

Метафорично процес розуміння виявляє себе через рух істини до людини: не людина рухається до істини, а навпаки, істина – до людини: *Але думки, некучі думки все одно проникали, просочувалися у свідомість* (В. Тарасов), *It's a good idea to write out your suggestions in advance so that they are exact. ... at least three times to be sure they penetrate your subconscious mind*

(M. Hiatt), *The wind, which had fallen in the south, now rose with great violence in the west. ... As I heard it, the whole truth rushed into my mind, my arms dropped, the...* (Mary W. Shelly).

Характерний для концептуалізації розуміння в українській та англійській мовах метафоричний компонент світла лежить в основі і інших ментальних значень, наприклад: *В голові у Соломії розвиднілось. Жак її цез без сліду. Вона знала, що побити* (М. Коцюбинський),

After thinking about the problem for several days, a light bulb went off in her head, and she knew how to solve it (Learnersdictionary.com). *An extremely lucid consideration of the Becke Line, the refractive differences between specimen and mountant, is particularly useful* (Sentence.yourdictionary.com).

Візуальність світосприйняття передають ментальні метафори, бо саме через зір людина отримує значно повнішу інформацію про об'єкти зовнішнього світу, ніж через всі інші почуття. Глибокий взаємозв'язок зору і мислення знаходить своє мовне втілення в англійській мові, де дієслово *to see* передає ментальне значення 'розуміти', як-от у виразах: *see point, see reason, see idea*. В українській мові базове дієслово зорового сприйняття *бачити* також має ментальне значення 'розуміти', наприклад: *Мати сама бачила, що одяга вже не по Василеві, та з чого вона йому нову пошше?* (Панас Мирний); *Юрба ще трохи погомонила, потопталась і, бачачи, що вже нічого не зробиш, стала поволі розходитися* (Гр. Тютюнник).

Характерним для обох мов є порівняння повної відсутності розуміння зі сліпотою: *[Семен:] І нащо б то воювати!.. Звісно, не нам, сліпим людям, відати про ті діла, але ж на мою думку, то краще було б не воювати...* (М. Кропивницький), *Maybe I was blind to them before, or if the 'lopes had played dumb when we arrived, hiding their light under a bushel, as the ancient saying goes, but the sign...* (A. Morlan).

Уявлення про розуміння як про поштовх, спалах, удар (зокрема, електричний) лежить в основі багатьох метафоричних переносів, приміром:

This went on till the truth burst upon him in the cave (Paul Kurtz). – *І горда мисль пронизує мене: Так, ми мости будемо у світі – Ми, днів нових бійці і теслярі. Каменярі зрядущої комуни* (М. Рильський).

Отже, метафори можуть співпадати з пропозиціями, але не всі пропозиції однаково передають метафоричні смисли, що залежить від їх уживання у контексті. Метафора як форма комунікації, виступаючи засобом творення нових значень, які є унікальними і мають експліцитні та імпліцитні смисли, створює образи й судження. Вона як дискурсивна категорія допомагає адресанту передати, а адресату зрозуміти не тільки універсальні, але і національні аспекти мислення. Метафоризація розуміння в українській та англійській мовах в основному постає з компонентами руху, набуття істини, світла, зорового сприйняття, удару. Однак в сучасному англійському дискурсі автори звертаються до розчленування єдиної думки на дві або й більше частин, формуючи два або й більше образів однієї людини, які хоча і співіснують в одній фізичній оболонці, але не завжди однаково реагують на оточуючий світ, що допомагає репрезентувати внутрішній конфлікт суб'єкта ментальної діяльності.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5-32.
2. Баранов А. Н. Метафорические грани феномена коррупции / А. Н. Баранов // Общественные науки и современность. – 2004. – №2. – С. 70-79.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови онлайн (понад 207 000 словникових статей) [Електронний ресурс] – базується на 2-ому виданні ВТС СУМ / голов. ред. В. Т. Бусел, редактори-лексикографи : В. Т. Бусел, М. Д. Василега-Дерибас, О. В. Дмитрієв, Г. В. Латник, Г. В. Степенко. – К. : Ірпінь : ВТФ "Перун", 2005. – 1728 с. – Режим доступу: www.slovnuk.net
4. Дмитриевская М. А. Механизмы понимания и употребление глагола понимать / М. А. Дмитриевская // Вопросы языкознания. – 1985. – №3. – С. 98-107.
5. Кононенко В.І. Українська лінгвокультурологія : навч. посіб / В. І. Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
6. Лопушанская С. П. Семантическая модуляция как речемыслительный процесс / С. П. Лопушанская // Научные школы Волгоградского государственного университета. Русский глагол: История и современное состояние. – Волгоград : [б. и.], 2000. – С. 6-13.
7. Людина у сфері гуманітарного пізнання / під ред. Губерського Л. В. – К. : Центр духовної культури, 1998. – 408 с.
8. Figurative Language and Thought. / [Albert N. Katz, Cristina Cacciari, Raymond W. Gibbs, JR. Mark Turner]. – New York, Oxford : Oxford University Press, 1998. – 195 p.
9. Lakoff G. Conceptual Metaphor in Everyday Language / George Lakoff, Mark Johnson [Електронний ресурс]// The Journal of Philosophy, Volume 77, Issue 8 (Aug., 1980) – P. 453-486. – Режим доступу: <http://www.cse.buffalo.edu/~rapaport/575/F01/lakoff.johnson80.pdf>
10. Marjanovic-Shane A. Metaphor – a Propositional Comment and an Invitation to Intimacy [Електронний ресурс] // The 11th Conference for socio-cultural research. – Geneva, 1996. – P. 4-39. – Режим доступу: <http://www.speakeasy.org/~anamshane/intima.pdf>